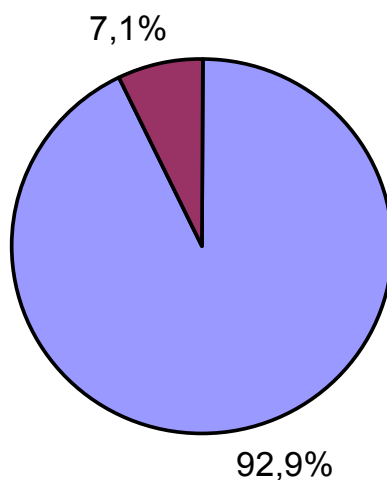

Стать як чинник побудови взаємодії дошкільників

Інтерес до цієї складної проблема виникає постійно, в різні часи і з різних точок зору. Сучасні особистісно орієнтовані позиції психології та педагогіки щодо становлення особистості не можуть вважатися досконалими і ефективними без врахування специфіки статі. Сутність статевого диференціювання в психології засновано на статевої самосвідомості і ціннісних орієнтаціях статево-рольових позицій особистості [3]. Ця обставина набуває значущості лише за умови, що особистість буде включена у діяльність з партнерами різних статевих, вікових груп. У старшому дошкільному віці триває розвиток тієї ланки самосвідомості, яка характеризує дитину як хлопчика чи дівчинку [1]. Такий відтінок спостерігається у щоденному вільному спілкуванні дітей з власної ініціативи не започаткованому і не контрольованому дорослим. Як результат – реалізація відповідного образу поведінки, особливо коли оточення різностатеве. Вплив статевого диференціювання на міжособистісні взаємини є результатом історико-культурного впливу та виховного процесу, який здійснюють дорослі.

Встановлено, що при виникненні нерегламентованих угруповань дошкільників задля організації спільної діяльності провідним феноменом є перевага одностатевих контактів над різностатевими (Рис.1).

■ Одностатеві угруповання ■ Різностатеві угруповання

Рис.1. Кількісна характеристика одностатевих та різностатевих угруповань дошкільників (%)

Однією з причин, що пояснює домінування одностатевих угруповань, є різна тематика ігор, які відображають світ захоплень, інтересів, пошуків незвіданого. Помітна схильність хлопчиків до динамічних, активних дій, небезпечних пригод, подорожей; дівчатка ж схиляються до родинно-побутових тем, вбачаючи інтерес у відображенні сфери обслуговування. Хлопчики, обираючи ролі, пов'язують їх з будівництвом, захистом та охороною людей, відважними вчинками, що є наслідуванням телевізійних героїв-одинаків. Дівчатка узгоджували свої ігрові наміри з побутовою працею, ролями, що символізують опіку і турботу.

Відмінність інтересів, уподобань та ігрових дій відбивається у всіх сферах життєдіяльності. Поведінці дівчаток властиві такі особливості: вони ревно ставляться до свого вже існуючого угруповання, заперечують входження до гри жодного "зайвого", мотивуючи це тим, що вже гра склалася, ролі розподілені, іграшки всі розібрані партнерами і змінювати щось не бажано. Це стосується переважно тих угруповань, які мають досить

обмежений кількісний склад (до 3-х осіб). Неприязне ставлення до однолітка, який прагне ввійти до цього парного чи потрійного угруповання, породжено ревністю до подруги (подруг). Втручання педагога при виникненні конфліктної ситуації щодо штучного обмеження кола взаємодії дає тимчасовий ефект: повертаючись до самостійно організованої діяльності, дівчатка знову кооперуються у звичну структуру.

Однак, саме такі угруповання, що засновані на спільній статевій ознаці, найбільш стійкі, існують досить тривалий час. Не варто піддавати їх руйнації, при потребі можна досить легко на їх основі створити широке угруповання під певний постійний інтерес: почерговий догляд за мешканцями „живого куточка природи”, організація танцювального гурту, створення театралізованої вистави тощо. Зазначимо, що тривалість існування одностатевих угруповань дівчаток значно більша, ніж хлопчиків.

Хлопчики здатні в більшості випадків йти на контакт заради спільної взаємодії, розширювати коло партнерів навіть за рахунок байдужих та неприязних, коли цього вимагають обставини діяльності. Діти не бояться змінити усталений порядок задля внесення елементів новизни, ризику, незвичності в гру. Орієнтація на спільну діяльність може бути результатом попереднього успішного досвіду, який залишив у емоційній пам'яті позитивний слід. При розширенні кола партнерів та при емоційно насиченій спільній ігровій діяльності нерідко виникають непорозуміння, загострення взаємин. Хлопчики, при низькій впливовості слова, схиляються до вирішення конфліктів за допомогою невербальних засобів – стусана, бійки. Під впливом сильних емоцій спонтанно вони здатні вживати „погані слова” [2].

Основними характеристиками розвитку одностатевих угруповань є такі:

- взаємини з партнерами хлопчики будують на дієво-вчинковій основі, а дівчатка – на словесно-емоційній;

- при побудові взаємодії з партнерами в ігровому угрупованні дівчатка керуються правилами, які пропагуються в колективі або ініціюються авторитетними дорослими;
- хлопчики при побудові ігрової взаємодії часто порушують вироблені спільнотою однолітків правила, якщо вони не забезпечують стрімкого успішного досягнення мети;
- дівчатка обмежують коло своїх партнерів, не спілкуючись з тими, хто є для них неприємним, з ким не встановилися приязні стосунки.

Виникнення та функціонування *різностатевих* угруповань підпорядковано таким закономірностям:

- дошкільники ініціюють спілкування з представниками протилежної статі задля розгортання сюжетно-рольової гри (виникнення паралельних сюжетних ліній, збільшення кількості ролей), задля об'єднання зусиль у колективній праці;
- хлопчики частіше відгукуються на запрошення дівчаток увійти до їхнього гурту, дівчатка ж консервативніші: у 8 випадках з 10 відмовляються від пропозиції;
- у спільній діяльності більшість дівчаток схильні проявляти ініціативу та керувати партнерами, хлопчики ж, переважно, вносять пропозиції в хід діяльності та приймають ініціативу інших, розвиваючи її;
- дівчатка обмежують коло своїх партнерів, не спілкуючись з тими, хто є для них неприємним, з ким не встановилися приязні стосунки [4].

При спільній взаємодії дошкільників виокремлюються такі особливості *мовленнєвого характеру*, які мають відмінності за ознакою статі. Дівчатка вдаються до прикметників-характеристик, зменшувально-пестливих форм звертання до своїх партнерів не тільки тоді, коли прагнуть продемонструвати особливу прихильність, вдячність, захоплення, а й тоді, коли взаємини набували неприємного відтінку: дорікання, обману, відмови, зловтішання. Трапляється це не лише стосовно однолітків, до яких ставлення неприязне чи

байдуже, а й до тих, кого називали подругами (Ага, Оленько, ти вчора мені ляльку не давала, а сьогодні яблуко у мене просиш...). Зменшувально-пестлива форма звертання до своєї подруги зовсім не означає особливу прихильність, співчуття, розуміння чи повагу. Навпаки, в такому звертанні приховано і зловтішання, і задоволення від реваншу, і докір. Причиною такої словесної нерівноваги виступала надмірна вимогливість до партнерів по грі, їхня непоступливість чи наміри щодо розширення зони впливу, неузгодженість дій.

У подібних ситуаціях хлопчики зі всього багатства мовленнєвого впливу надають перевагу дієсловам, іменникам, займенникам, не розгортаючи варіативність звертань. Домінують вигуки, що мають широку палітру вираження емоцій, намірів, дій: згоду чи незгоду, захоплення чи байдужість, узгодження дій чи сварку [5].

Щодо змістового наповнення, то дівчатка емоційно чутливіші до співбесідника, відразу реагують на форму висловлювання, відгукуються на інтонаційне забарвлення, здатні вловити підтекст. В окремих випадках зміст ставлять на друге місце, а перше – займає інтонаційне забарвлення.

Як приклад, застосовуючи ігровий прийом, ми пропонували дітям знайти і відтворити щонайбільше інтонаційних відтінків у звучанні відмови “Не хочу” на різні пропозиції ровесника (запрошення до гри, дійова допомога, прохання про допомогу, внесення ініціативи, розподіл іграшок, ролі тощо). Відмова мала основу і позитивну (привітність, вдячність, жаль, жарт), і негативну (роздратування, байдужість до партнера, нехтування ним, зверхність, вередливість тощо). Дошкільники запропонували одинадцять варіантів відтінків: чотири надійшло від хлопчиків і сім від дівчаток.

Діти старшого дошкільного віку здатні „прочитувати” вирази обличчя, рухи, жести дорослого, ровесника. Наприклад, дитина, розповідаючи про

папугу, якого вранці довго шукали у квартирі разом з мамою, слідкує за виразом обличчя, жестами вихователя і варіює, уточнює розповідь відповідно до реакції співбесідника.

Дитина. Переказує подію, яка її вразила.

Вихователь. Перекладає папери на столі, не дивиться в очі дитині.

Дитина. Динамічніше розгортає події, говорить, підвищуючи голос та імітуючи папугу. Повторює без змін деякі фрагменти розповіді та заглядає в очі дорослому.

Вихователь. Здивовано дивиться на дитину, округлює очі, піднімає брови.

Дитина. Повторює виклад подій, добираючи інші слова, на її думку, переконливіші та точніші, використовує вирази на гіперболізацію, порівнює з еталонними формами та відомими об'єктами подій: “Чорний, як земля”..., “Страшний, як вовк...”, “Я й сам злякався...”, “Маленький, як горошина...”, “Папуга заховався у великий плафон, такий, як у нас в групі...”

Вихователь. З недовірою стинає плечима.

Дитина. Запитуючи, невже співбесідник їй не вірить, вживає такі висловлювання “Якби ви бачили...”, “Якби ви там були, ви б самі побачили...”, “Я теж здивувалася...”, “

Вихователь. Недовірливо махає рукою.

Дитина. Намагається підкріпити слова рухами, жестами, ходою, шукає свідків баченого, які б переконали слухача і викликали б у нього адекватне ставлення до подій: “Ось погляньте, як він зробив (змахує руками, наслідуючи помаху крил папуги)...”, “Це бачила й Оля...”.

Така поведінка дитини пояснюється тим, що оповідач пристосовується до слухача, до його бажання вникнути у суть проблеми, здатності уявити за словесним описом живу картину того, що відбувалося, бажання знайти тотожний своєму відгук у ставленні до події та обговорити можливі передумови, наслідки, подальший розвиток подій, свідками яких вже ніхто не буде. Отже, оповідач має нелегку задачу не тільки переповісти те, що бачив сам, а й донести повноту емоцій до слухача, беручи до уваги його якості, здатність слухати, авторитетність для оповідача, міру зайнятості, попередній досвід спілкування. Дівчатка більше зорієнтовані на емоційне спілкування, крім просодичних засобів вони вдвічі активніше використовують міміку та дещо частіше, ніж хлопчики вдаються до використання дотику. Діти надають цим проявам особливої ваги, значною мірою підсилюючи слово, стежать за враженням, яке справляють вербальні та невербальні засоби на партнера по спілкуванню, фіксують його оцінки щодо себе і яскравіше виражають готовність до взаємодії. Така поведінка частіше властива дівчинці, аніж хлопчику, для неї міміка і жести набувають інколи вирішального значення.

Щодо хлопчика, то він у подібній ситуації перекаже те, свідком чого був сам, і мало зважатиме на враження, яке викликала розповідь, та повноту розуміння її співбесідником. Тривалі побічні справи вихователя змусять дитину знайти собі цікавіше заняття або змінити слухача. Хлопчик у подібній ситуації не завжди буде вдивлятися у співбесідника, утруднювати себе пошуком форм, прийомів, що здатні переконати. Для нього важливіше передати інформацію, ніж дізнатися про ставлення до неї когось іншого. Своєрідна байдужість, поверховість, епізодичність чи необов'язковість розуміння і використання міміки, пози, жестів, ходи зафіксована у представників сильної статі. Для підсилення свого слова дівчатка використовують міміку, жест, дотик в 43% випадків, а хлопчики - в 19%. Ймовірніше за все, таке нехтування емоційно-мімічними засобами пояснюється тим, що хлопчики надають перевагу предметному спілкуванню,

концентруються на результаті діяльності, тобто на змістовній частині спілкування, а для дівчаток значущим є процес, форма спілкування, емоційний фон, на якому розгортається діяльність. Тому хлопчики не такі чутливі до інтонаційного забарвлення мовлення, близькості перебування партнера, його переживань, дотику до нього, зосереджуючись більше на дії. Дівчатка ж схильні пильніше приглядатися до деталей, зіставляти їх, частіше виявляють страх, підозру, тривогу при відсутності невербальних засобів, що негативно позначається на їх впевненості в контактах з однолітком чи дорослим.

Отже, дівчатка більше зорієнтовані на емоційне спілкування, а хлопчики – на ділове, предметне, що підтверджується фактами активного застосування дівчатками як вербальних, так і невербальних засобів спілкування, яким надають особливого, інколи виняткового, значення. Дівчатка уважніші до партнера і адекватно реагують на прояви з його боку. Хлопчики меншою мірою використовують широкий спектр засобів спілкування, більше уваги приділяють змісту, а не формі спілкування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. - К.: Ред. журналу "Дошкільне виховання," 1999.
2. Гончаренко А.М. Особливості виховання гуманних взаємин хлопчиків та дівчаток дошкільного віку// Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. - К.: Педагогічна думка, 1999. - Кн. 2. - С. 102 - 109.
3. Кононко О.Л. Статева самосвідомість як складова морального розвитку дошкільника //Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – К.: Пед. думка. – 2000. – С.234-238.
4. Репина Т.А. Особенности общения мальчиков и девочек в детском саду// Вопросы психологии. - 1984. - № 4.- С. 62 - 69.

5. Титаренко Т.М. Хлопчики і дівчатка: Психологічне становлення індивідуальності .- К.: Т-во “Знання” УРСР, 1989. - 48 с.